

Aslaug Veum

Førsteamanuensis, Avdeling for lærarutdanning, Høgskolen i Vestfold.

Historisk blikk på avisas teksts og diskurs

Samandrag

Artikkelen presenterer sentrale problemstillingar, hovudfunn og konklusjonar frå ph.d.-avhandlinga Avisas andlet. Førstesida som tekst og diskurs. Dagbladet 1925-1995 (Veum 2008). I avhandlinga blir eit utval avisførstesider frå 1900-talet analysert lingvistisk og multimodalt ved hjelp av tilnærmingar henta frå kritisk diskursanalyse og sosialsemiotikk. Artikkelen tek også opp nokre metodiske spørsmål, og då særleg utfordringar knytt til det å anvende diskursanalytiske tilnærmingar på eit historisk tekstmateriale.

[Denne artikkelen er en presentasjon av forfatterens doktoravhandling. Denne kan lastes ned fra <https://www.journals.uio.no/index.php/sakprosa/rt/suppFiles/47/37> Red.anm.]

Denne artikkelen presenterer ph.d.-avhandlinga Avisas andlet. Førstesida som tekst og diskurs. Dagbladet 1925-1995 (Veum 2008). Avhandlinga tek for seg utvikling av meiningsskaping på norske avisførstesider på 1900-talet, med utgangspunkt i ei kvalitativ undersøking av eit utval førstesider i avisas Dagbladet frå tre ulike tidspunkt på 1900-talet. Hovudmålsetjinga med avhandlinga er å rekonstruere det underliggende normgrunnlaget for avisas tekstlege praksis, samt bringe fram kunnskap om meiningskonstruksjonen i pressa meir generelt, og korleis denne har endra seg over tid.

Det teoretiske grunnlaget for avhandlinga er henta frå dialogisk teori, lingvistisk orientert diskursanalyse og sosialsemiotikk. Utgangspunktet er at tekstleg praksis, og då særleg endringar i tekstleg praksis, blir undersøkt gjennom ein kombinasjon av makro- og mikroanalysar. Det vil seie at endringar i språkleg og semiotisk praksis på mikronivå i avistekstane blir sette i samanheng med meir overordna endringar i den historiske kulturkonteksten, altså på samfunnets makronivå.

I tillegg til presentasjon av hovudfunn og konklusjonar frå avhandlinga, tek denne artikkelen også opp metodiske spørsmål og utfordringar knytt til det å anvende kritisk diskursanalyse som teori og metode, og då særleg utfordringar som gjeld det å anvende denne tilnærminga på eit historisk tekstmateriale.

Presseteksten som forskingsobjekt

I avhandlinga blir det gjort forsøk på å forene perspektiv frå samfunnsvitskap og humaniora, gjennom å kombinere teksteksternt og tekstinternt orienterte tilnærmingar. Presseforsking har tradisjonelt gått i to retningar. På den eine sida har ein hatt tilnærmingar som har beskrive pressa som *system*. Her har hovudfokus lege på det ein kan kalle teksteksterne tilhøve, det vil seie korleis pressa har utvikla seg i samverknad med den teknologiske, økonomiske og politiske utviklinga i samfunnet. Den norske pressehistoria er gjerne blitt beskrevet med utgangspunkt i generelle karakteristikkar av ulike historiske epokar, som partipresse, konsolidering, avpolitisering, monopolisering, konkurrans osv. (Høyter 1995, Ottosen et al. 2002, Bastiansen & Dahl 2003, Bastiansen 2006).

På den andre sida har ein *lingvistiske* tilnærmingar, som beskriv tekstinterne tilhøve i pressetekstar. I eldre studiar av denne typen kartla ein typisk strukturelle sider ved språket i

medietekstar, slik som syntaks, ordforråd osv. (sjå for eksempel Svensson 1989] og Lindblad 1989). I ein del språklege studiar av medietekstar har ein undersøkt kor *tilgjengelege* tekstane er for lesarane gjennom å kartleggje slikt som informasjonstettleik, lesbarheit, forståelegheit ol. (sjå Vinje og Østbye 1981, Rivedal 1981 og Roksvold 1986). Nyare studiar har mellom anna undersøkt likskap og forskjellar mellom skjønnlitterære tekstar og avistekstar, blant anna i måten ein framstiller stemmer på (f.eks. Short 1988, Waugh 1995, Semino et. al. 1999 og Sullet-Nylander 2001).

I denne avhandlinga er det etableringa og utviklinga av pressa som ein eigen tekstkultur som blir undersøkt. Tilnærminga i avhandlinga kan koplast opp mot den såkalla *tekstuell vendinga* som har gått føre seg innan både humanistisk og samfunnsvitskapleg forsking dei siste tiåra. Vendinga inneber ei auka interesse for teksten som analyseobjekt – og ei erkjenning av at særleg institusjonelle tekstar er svært sentrale når det gjeld produksjon og reproduksjon av tankemåtar, kunnskap og vit i samfunnet (Foucault [1971] 1993). Som ei følgje av dette, blir presse- og medietekstar – fordi dei kjem ut hyppig, når ut til mange lesarar og er svært tilgjengelege – i stadig større grad rekna som viktige analyseobjekt (Fowler 1991, Fairclough 1995, Bell & Garrett 1998).

Pressetekstar er korkje høgverdige og estetiske tekstar, men typisk "kvardagsprosa". Den enkelte avistekst er svært forgjengeleg – og dei færreste, om nokon, oppnår kanonisk status. Når pressetekster har verdi som forskingsdata, er det blant anna fordi slike tekstar som blir mykje lesne av mange, òg kan sjåast som representative for kulturkonteksten i samtida (jf. Berge 2002:14ff). Avisførstesider kan reknast som representative for pressa sin tekstkultur, fordi meiningsa som blir artikulert på førstesida er valt ut av kompetente deltagarar i denne tekstkulturen. Førstesidene kan vurderast som representative tekstar fordi dei inneheld førekomstar som ifølgje tekstkulturen sjølv kvalifiserer for ei framskoten plassering i avis.

Forskingsspørsmål og val av materiale

Dei overordna forskingsspørsmåla i avhandlinga er som følgjer:

- Korleis har den tekstlege praksisen i norsk presse endra og utvikla seg gjennom 1900-talet?
- Kva endringar i kulturkonteksten, dvs. den norske presse- og mediekulturen, gjekk føre seg i same tidsrom?
- Kva kan observerte føreseielege mønster i meiningskaptinga i avisene, kopla opp mot ei fortolking av historiske og samfunnsmessige endringar, fortelje om prototypiske forståingsrammer i pressas underliggende normsystem?

I avhandlinga blir det ikkje sett opp førebelse hypotesar om kva endringar i tekstnormer som kan ha funne stad i den utvalde historiske perioden. I staden blir det gjennomført fortolkande analysar av høvesvis (1) *kulturkonteksten* (2) *tekstane* og (3) *det underliggende normsystemet*. Utgangspunkt er at endringane i måten å skape meiningsa på må forståast i samanheng med kontekstuelle faktorar, som generelle historiske og sosiokulturelle utviklingstrekk på makronivå. Ved å knytte resultat frå konkrete mikroanalysar av avisførstesider (indeksar på normsystemet) til generelle beskrivingar av norsk presse- og mediehistorie, blir det mogleg å stille opp nokre forklaringar og teoriar om det normsystemet som legg til grunn for meiningskaptinga på avisførstesidene i den aktuelle perioden. Dette kan kallast ein rekonstruerande metode, der utvendiggjeringar av det underliggende normsystemet får status som hypotesar (abduksjon).

Innan medieforskinga har ein gjerne analysert pressa sin såkalla *ordstyrarfunksjon* (Eide 2001), dvs. at ein har undersøkt kva type menneske eller grupper som får kome til orde i

medietekstane. Slike undersøkingar konkluderer ofte om lag på følgjande måte: "*Den [kjeldebruken i media] er ikke aktivt undersøkende, men passivt refererende, bygd på én eller få kilder, og informantene er overveiende hentet fra ledelsen i næringsliv, bedrifter eller organisasjoner*" (Allern 2001:287-288). Avisa har derimot ikkje bare makt til å avgjere kven som får kome til orde, men også korleis. Denne avhandlinga undersøkjer særleg korleis *kjelder* blir omdanna til *stemmer*, og korleis avis på denne måten konstruerer verkelegheit og sosiale relasjonar. Utgangspunktet er at stemmer i avistekstar kan framstillast gjennom både verbalspråklege og visuelle ressursar, som layout, sidekomposisjon og bilet. Det blir føresett at avis ikke bare orkestrerer *eksterne* stemmer (dvs. stemmene til kjeldene sine) også *seg sjølv og sine eigne autorale stemmer* (jf. Raddum og Veum 2006). Dermed oppstår to underliggjande forskingsspørsmål:

- Korleis har bruken av semiotiske ressursar på framsida av avis (som verbalspråk, bilet, layout ol.) endra gjennom 1900-talet?
- Korleis har avisas orkestrering av stemmer endra seg i same periode?

Val av materiale

Avhandlinga er konsentrert om ein nyare periode i norsk pressehistorie, i perioden 1925-1995. Dette hundreåret var valt fordi det representerer ein særleg interessant mediehistorisk periode. Det var først på 1920-talet at avis blei eit massemiddle i Noreg, i den forstand at aviser då blei tilgjengelege for breie lesargrupper utover den etablerte eliten (Høyre 1995). I løpet av dette hundreåret blei også andre viktige massemiddle etablert, som radioen på 1920-talet, fjernsynet på 1960-talet og Internett på 1990-talet. Dei nye media representerte nye former for teknologi og opna for nye former for meiningsskaping og kommunikasjon (Bastiansen 2006, Vagle 2002).

Tekstkortpuset som blir undersøkt i avhandlinga er eit utval avisførstesider frå avis Dagbladet. Materialet som blir analysert er valt med utgangspunkt i tre historiske nedslag; 1925, 1965, 1995. Nedslaga er valde med utgangspunkt i ein kombinasjon av teksteksterne tilhøve (kulturelle, teknologiske og andre samfunnsmessige faktorar) og tekstinterne tilhøve (tekstuelle faktorar), som til saman gir indikasjonar på at det føregår typiske endringar i normsystemet i tida kring dei utvalde tidspunkta. Frå kvart av dei tre nedslaga er det valt ut fem førstesider frå kvar dag (måndag-fredag) i ei tilfeldig valt veke. Helgenummer av avis er utelatne fordi desse ofte på ulike vis skil seg frå ordinære avisutgåver.

Tekstkorpuset som blir gjort til gjenstand for analyse i avhandlinga utgjer eit relativt lite utval tekstar. Å avgrense utvalet av tekstar er ein føresetnad for å kunne gjennomføre detaljerte mikroanalysar av kvar enkelt tekst. Samstundes representerer eit slikt smalt utval ein gjennomgåande fare for et ein overtolkar og overgeneraliserer funna. For å kompensere for dette, er funna kompletterte og underbygde med kunnskap og funn som har kome fram gjennom anna relevant forsking.

Det blir gjennomført ein komparativ analyse av mikronivået i avisførstesidene, med vekt på struktur, stemmer og framstillingsformer. Avisførstesider er multisemiotiske og multimodale tekstar. Gjennom 1900-talet fekk pressa, som ein del av den økonomiske, teknologiske og samfunnsmessige utviklinga, tilgang til stadig nye semiotiske ressursar. Dette gir grunnlag for ei forventing om utviklingsmessig variasjon i meiningsskapinga i pressa (jf. van Leeuwen 2005:26-27).

Disposition for avhandlinga

Avhandlinga *Avisas andlet. Førstesida som tekst og diskurs. Dagbladet 1925-1995* er ein monografi som inneheld sju kapittel. Etter innleiinga følgjer eit kapittel som tek for seg det

overordna teoretiske grunnlaget som avhandlinga byggjer på (kapittel 2). Her blir det overordna språksynet i avhandlinga presentert, samt grunnlaget for den Halliday-inspirerte sosialsemiotikken (Berge, Coppock, & Maagerø 1998, Halliday 1985, 1989). Avhandlinga blir plassert i forhold til relevante nasjonale og internasjonale forskingsfelt som *tekstvitsskap*, *diskursstudiar* og *diskursanalyse*. Kapittel 3 gir ein oversikt over tidlegare forsking på feltet, då særleg med utgangspunkt i forsking på medietekstar. Dette oversynet er konsentrert om angloamerikansk og nordisk forsking på medietekstar frå siste 20-30 åra. Kapittel 4 består av tre delar: I den første delen blir det gjort greie for det metodiske grunnlaget. I den andre delen blir det gjort greie for val av data. Den tredje delen av dette kapitlet presenterer den konkrete forskingsprosedyren som ligg til grunn for avhandlinga. Her blir også nokre sentrale metodiske utfordringar i avhandlinga tekne opp til drøfting. I kapittel 5 blir analysemodellane som er utvikla for prosjektet, det vil seie ein overordna analysemodell og ein modell for tekst- og biletanalyse, grunngjevne, drøfta og presenterte. Desse modellane er rekonstruksjonar av dei operasjonaliseringane som ligg til grunn for dei empiriske analysane som blir presenterte i kapittel 6. Analysekapitlet er tredelt og består av følgjande delar: (1) førebels kontekstanalyse, (2) tekstanalyse og (3) analyse av det underliggjande normgrunnlaget. I kapittel 7 blir dei teoretiske og empiriske resultata i avhandlinga samanfatta og drøfta.

Diakron diskursanalyse – metodiske utfordringar

Forskinsprosedyren som ligg til grunn for avhandlinga har følgjande fem steg:

- Utvikling av ein overordna analysemodell
- Utvikling av ein tekstanalytisk modell
- Analyse av kulturkonteksten
- Analyse av tekstkorpus
- Analyse av det ideologiske normsystemet

Avhandlinga kviler på teoriar om korleis alle tekstar ber i seg *historisitet*, ei erkjenning som er særleg utvikla av Bakhtin (1986). Den metodiske tilnærminga tek utgangspunkt i ei generell førestelling om at ein gjennom å kartleggje historiske endringar på mikronivået i tekstar, kan få innsikt i meir sosiale endringar på makronivå. Denne tankegangen er særleg henta frå av Faircloughs kritiske diskursanalyse (CDA), som igjen byggjer på Foucaults filosofi (1989 [1969], 1993 [1971]) om diskursar som kunnskapssystem. Frå Foucault har Fairclough blant anna henta det sentrale omgrepet *diskursorden*, som blir forklart som system av normer og tenkjemåtar som styrer handlingane som blir utførte i ulike typar tekstar. Fairclough knyter diskursordenar til bestemte institusjonar, som media, sjukehus og universitet, og er oppteken av å studere makta i tekstar som slike institusjonar produserer.

Då Fairclough på byrjinga av 1990-talet tok til å presentere og argumentere for meir tekstorientert diskursanalyse, var det blant anna på bakgrunn av at Fairclough kritiserte Foucaults diskursanalyse for å vere for abstrakt. Fairclough framhevar at det eksisterer nære samanhengar mellom tekstlege praksisar og sosiale endringar, og hans bøker *Discourse and Social Change* (1992) og *Media Discourse* (1995) har vore eit vesentleg bidrag til moderne tekstforsking, og ikkje minst på presse og medietekstar.

Diskursomgrep – vidt og vagt

Omgrepet 'diskurs' er sentralt i avhandlinga. Men sidan dette er eit komplekst og til dels ukjart omgrep innan moderne tekstvitsskap, blir det teke opp til grundig drøfting i avhandlinga. Her blir det gjort forsøk på å finne nokre forklaringar på kvifor omgrepet 'diskurs' ofte står fram som mangetydig. Ei mogleg forklaring er at omgrepet er blitt viktig innanfor to ulike

paradigme: (1) som eit skifte knytt til teoretiseringa av korleis kunnskap blir danna – og (2) som ei utviding av språkvitskapen sitt perspektiv (Coupland & Jaworski 1999:4-5). Innan det første paradigmet blir omgrepet 'diskurs' brukt om det å skape kunnskap om verda gjennom språkleg og semiotisk handling – diskurs er ei *konstruerande handling*. Innan det andre paradigmet blir 'diskurs' brukt synonymt med tekst i kontekst, altså *representasjon*.

Fairclough brukar diskursomgrepet på både desse måtane. Når eitt og same omgrep blir brukt på to ulike måtar innanfor same rammeverk, blir skiljet mellom kva som viser til kva – kva som er diskurs som tekst og kva som er diskurs som konstruksjon – ofte uklart. Den uklare omgrevsbruken i Faircloughs rammeverk er blant anna kritisert av Widdowson (1995). For å prøve å unngå denne typen omgrevsforvirring, blir omgrepet 'diskurs' i denne avhandlinga reservert til å gjelde meiningskaping som *konstruksjon*, medan omgrepet 'tekst' blir brukt om meiningskaping som *representasjon*. Både 'tekst' og 'diskurs' kan omfatte andre meiningskapande system enn verbalspråket.

Anvendelege og uanvendelege aspekt ved kritisk diskursanalyse

Kritisk diskursanalyse (CDA), som avhandlinga låner element frå, er eit rammeverk som har fått vid utbreiing dei siste tiåra, både innan humaniora og samfunnsvitskap. CDA definerer seg som ikkje ein "lukka" lingvistisk teori, men snarare ei "skuleretning" med røter i ulike lingvistiske retningar som klassisk retorikk, tekstlingvistikk og sosiolingvistikk, anvend lingvistikk og pragmatikk (Wodak 2006b). Samstundes som tilnærminga har stor utbreiing, er ho også kritisert. Avhandlinga tek for seg ein del av denne kritikken, og drøftar han opp mot spørsmål knytt til metode og validitet.

Den kritiske diskursanalysen kvilte i utgangspunktet på idear frå vestleg marxisme og filosofisk tankegods frå blant anna Gramsci, Althusser og Habermas. Dei mest sentrale aktørane innan CDA på 1990-talet (som Fairclough & Wodak 1997, van Dijk 1997a & b, Meyer & Wodak 2001) framheva at CDA legg vekt på førehandsdefinerte "*sosiale problem*" og den rolla diskurs spelar når det gjeld produksjon og reproduksjon av maktmisbruk og dominans i samfunnet. Dei kritiske diskursanalytikarane uttrykte solidaritet med undertrykte og 'taparar' i samfunnet, f.eks. fattige og menneske som blir sosialt ekskluderte i rase- og kjønnsrelasjonar. Den overordna målsetjinga for den kritiske diskursanalysen er ambisiøs; ein vil ikkje bare studere, men også *endre* eksisterande sosiale praksisar og relasjonar. Dette inneber at forskarane tek ein stilling i viktige samfunnsspørsmål – det er "[...] discourse analysis 'with an attitude'", som van Dijk (2001:96) har uttrykt det.

Kritikarar hevdar derimot at den kritiske diskursanalysen bare erstattar ei ideologisk ramme med ei anna. Widdowsons (1995) har hevdat at 'kritisk diskursanalyse' er eit sjølvmotseiande konsept, fordi det inneber at forskaren blandar saman nivåa beskriving og fortolking i forskingsprosesen. Med CDA som utgangspunkt let det seg ikkje gjere å gjennomføre valide tekstanalysar *fordi* analysane er fortolkande, synes vere Widdowsons poeng. Blommaert (2005:32) hevdar at dei kritiske diskursanalytikarane føreset at tekstar ber i seg ei viss ideologisk mening, og tek for gitt at denne meininga blir overført på leserane. Dette er eit naivt syn på korleis tekstar verkar på leserar, ifølgje Blommaert (*ibid*).

Kritisk analyse – kva inneber det?

Kan ein så ta i bruk kritisk diskursanalyse utan å forplikte seg til eit visst førehandsdefinert ideologisk rammeverk? Kva er det som gjer diskursanalysen kritisk? Den amerikanske tekstforskaren Gee (2003) hevdar at all diskursanalyse i prinsippet er å betrakte som kritisk i den forstand at all språkbruk har grammatiske måtar å markere forskjellar mellom formell/uformell, grader av solidaritet og forsvar osv. Gee reknar seg som ein *kritisk* diskursanalytikar, men i ein vidare forstand enn det som har vore vanleg innanfor den britiske

tradisjonen. Gee legg mindre vekt på at kritisk diskursanalyse må ta opp samfunnspolitiske spørsmål og "sosiale problem" knytt bl.a. til undertrykte grupper, og synes å meine at all diskursanalyse er kritisk, i vidaste forstand. Også Blommaert (2005) og Verschueren (1999) har peika på at ein vanskeleg kan setje opp noko skilje mellom kritisk og ikkje-kritisk diskursanalyse.

Det synes også som sentrale forskarar innan den britiske CDA-tradisjonen dei seinare åra har Dempa ned det ideologiske aspektet og sosiale kritikken noko. Blant anna framhevar den sentrale CDA-forskaren Wodak (2006b) at rammeverket opnar for eit mangfald av både metodiske og teoretiske tilnærmingar, inkludert ulike måtar å vere kritisk på. Det er på denne bakgrunnen at element frå CDA blir anvendt i avhandlinga *Avisas andlet*. Målsetjinga med avhandlinga er ikkje å avsløre eller avdekkje ei underliggjande ideologisk ramme i avisene sine førstesider, slik ein gjerne legg opp til innanfor ei tradisjonell CDA-tilnærming. I staden er målet med avhandlinga å artikulere og utvendiggjere meiningskapringa i tekstane gjennom eit sett relevante fortolkingar. Resultata dannar grunnlag for utviklinga av eit sett nye antakingar og hypotesar om det underliggjande normgrunnlaget for den norske pressa på 1900-talet.

Validitet i diskursanalyse

Ein sentral del av forskingsprosedyren i avhandlinga er mikroanalyse av tekstar. Eit viktig metodisk spørsmål blir då korleis ein kan oppnå *valide* tekstanalysar. Ifølgje den overordna tredimensjonale modellen for kritisk diskursanalyse som Fairclough (1992:73, 1995:59) har sett opp, skal tekstar *beskrivast* – medan diskursiv praksis skal *fortolkast*. Ei slik klar inndeling i beskriving og fortolking er problematisk, blant anna fordi ho inneber ei førestilling om teksten som eit observerbart fenomen, dvs. eit fenomen som kan beskrivast i positivistisk forstand. Men tekstar er heilskaplege bodskapar som består av semiotisk medierte ressursar som ikkje nødvendigvis kan kvantifiserast og målast. Tekstar kan ikkje beskrivast på grunnlag av observasjon eller sansing, dei må forklaast og forståast gjennom ei form for fortolking. Faircloughs overordna analysemmodell treng difor ei justering, og framlegg til ein slik justert analysemmodell blir presentert i avhandlinga. Modellen kartlegg utvikling og endring i semiotiske artikulasjonar på Dagbladets førstesider, kopla opp mot avisas grunnsjangrar, kommunikative mål og prototypiske forståingsrammer (kjernediskursar). Hovudgrepet ved den justerte overordna analysemoden er at alle nivå i analysen blir betrakta som *fortolkingar*. Analyseprosedyren inneber då at forskaren gjer ei fortolking av *konteksten* (1), ei fortolking av *tekstane* (2) og ei fortolking av *det underliggjande normgrunnlaget* (3). Kartlegging av tekstkulturen og kulturkonteksten sikrar relevante og kvalifiserte fortolkingar.

For å sikre validiteten i tekstanalyse, må analyseprosedyren stå fram som eksplisitt og transparent, slik at det blir mogleg å etterprøve og forstå dei operasjonaliseringane som ligg til grunn for resultata. Forskaren må med andre ord kunne forklare korleis ho har kome fram til dei fortolkingane som blir presenterte (jf. Berge 2005, Wodak 2006a). I sine tidlege verk argumenterer Fairclough (1992, 1995) sterkt for *tekstbaserte mikroanalysar*, som kan knytast opp mot sosial og kulturell endring og "sosiale effektar". Men når ein går nærmare inn i Faircloughs eigne tekstanalysar, viser desse seg å vere svært eklektiske og lite transparente, og såleis lite førebiletelege på dette området. Den tekstanalytiske modellen som blir presentert og anvendt i avhandlinga byggjer difor ikkje på Fairclough, men er utvikla som på grunnlag av *multimodal teori* (Kress & van Leeuwen 1996, Baldry & Thibault 2006), *stemmeteori* (Bakhtin 1989, Martin & Rose 2004, Ledin 1997, 2000) og *paratekstteori* (Genette 1987, Frandsen 1991). Dei fleste av desse teoriane byggjer igjen direkte eller indirekte på Bakhtins teoriar og Hallidays sosialesemiotikk.

I avhandlinga er det lagt vekt på å kartleggje nokre typiske og representative utviklingstrekk ved utviklinga av avisførstesider på 1900-talet. Ei metodisk hovudutfordring i avhandlinga var å finne ein metode som kunne fange opp og utvendiggjere *korleis* avisførstesidene stod fram som produkt av ein lengre historisk prosess. Dette blei løyst ved å utvikle ein tekstanalytisk modell som tok utgangspunkt i avisførstesidene som eit *system av semiotiske ressursar*. Eit slikt system er ein teoretisk abstraksjon der ein forsøkjer å rekonstruere moglege former og typiske kombinasjonsmønster innafor eit gitt semiotisk system (Baldry & Thibault ibid:18).

Eksempel på tekstanalyse

Tekstkorpuset som blir analysert i avhandlinga er vald på grunnlag av eit såkalla *typifiseringsutval*, som vil seie at tekstane er vurderte som representative for ei viss type normer i tekstkulturen. Når ein skal gjennomføre analysar av typiske og representative trekk i eit typifiseringsutval, kan ein ikkje ta utgangspunkt i generelle analysemodellar som skal dekkje alle tenkjelege semiotiske ressursar som kan nyttast i tekstsakning. I staden må det utviklast ein analysemodell som er spesielt tilpassa det utvalde tekstmaterialet. I avhandlinga blir det presentert ein modell som er utvikla spesielt for avisførstesidene i tekstkorpuset. Modellen kan skisserast som følgjer:

Analyse av	Kategoriar
SIDEKOMPOSISJON	Plassering av element/ lesemønster Framskyting Avgrensing
TEKSTSTRUKTUR	Stemmetyper Stemmeposisjonering Stemmenes retoriske funksjon
BILETE	Representasjonsstruktur Visuell modalitet Synsvinkel Utsnitt Kontakt

Nedanfor følgjer eit eksempel på korleis denne modellen er anvendt i kartlegging av den heilskaplege meiningskapinga i éi enkelt avisførsteside. Semiotiske analysar som denne gir ikkje noko empirisk grunnlag for å seie noko om korleis avisførstesider faktisk er blitt lesne og fortolka. Målet er i staden å auke forståinga av korleis modellesarar/-sjårarar kan fortolke ulike semiotiske ressursar og samverknaden mellom desse (Holsanova m.fl. 2006).

Analyse av komposisjon

Sidekomposisjon dreiar seg om korleis ulike element på avissida er organiserte, romleg og visuelt. Visuell komposisjon har både estetiske og pragmatiske funksjonar, og kan i tillegg vere meaningsberande. Ein analyse av meiningskapinga på ei avisførsteside kan ta utgangspunkt i korleis dei ulike elementa på sida er plasserte, framskotne og avgrensa i høve til kvarandre. Analysen vil vise i kva grad dei ulike elementa på førstesida (som bilet, verbaltekst og paratekstar) til saman dannar eit samanhengande heile, og gjer det mogleg å rekonstruere plausible lesemønster.

På avisførstesida i eksemplet nedanfor ser ein korleis hovudoppslaget er sterkt visuelt "vekta" i høve til dei andre oppslaga. Hovudoppslaget blir framheva både gjennom sentral plassering og gjennom storleiken på overskrifta, som er relativt mykje større enn dei andre paratekstane på sida. Den tydlege hierarkiske designen inneber at lesaren sitt blikk blir styrt mot hovudoppslaget, før det vil gå vidare til dei mindre framståande elementa som står over avishovudet. Denne typen regelmessige hierarkisering, som går att i avisar frå dag til dag, fanst ikkje i det eldre tekstmaterialet som blei undersøkt. Avisoverskriftene på den moderne Dagblad-sida er utforma på ein slik måte (store og kortfatta) at dei ikkje nødvendigvis må lesast, men snarare kan "scannast" – om lag på same måte som eit bilet. Eit plausibelt lesemønster er at lesaren sitt blikk går i ring mellom overskrift og biletet, i eit slags *sirkulært* lesemønster (som vist med piler på figuren nedanfor).

Biletanalyse

Biletet utgjer i dag ein sentral del av meiningskapinga i dei fleste moderne avisar, og ikkje minst på førstesidene. Gjennom analyse kan ein undersøkje kva meiningspotensial biletet realiserer, det vil seie meining som ligg latent og kan aktiviserast i møte med sjåarane/lesarane. I første omgang kan vi gjere greie for *representasjonsstrukturen* i kvart enkelt biletet. Biletet i hovudoppslaget (a) viser ein politimann med hund som går i landleg terren. Dette biletet har ein såkalla *narrativ* representasjonsstruktur. I høgre bakgrunn kan ein skimte ein politibil og ein politimann til. Mellom dei to politimennene på biletet kan vi dra ei diagonal handlingsline – dvs. ein vektor. Ein vektor er ei linje i biletet som knyter ulike deltakarar i biletet saman. Vektoren uttrykkjer ein dynamisk handlings- eller hendingssrelasjon, (Kress & van Leeuwen 1996:44). Biletet i oppslag (b) (ovanfor) viser dronning Sonja som held tale, og har også ein narrativ representasjonsstruktur. Dronninga blir

her framstilt som aktivt handlande gjennom blikket. Vektoren går frå dronninga sitt blikk, som er vend mot tilhøyrarane (utanfor biletramma).

Variasjon i visuell modalitet fortel kor "verkeleg" sjåaren skal betrakte for eksempel eit foto. Skarpe kontrastar og fargar signaliserer gjerne ein høgare sanningsverdi enn eit bilet med duse fargar og uskarpe kontrastar. Bileta i oppslag a) og b) ovanfor har djupneperspektiv og artikulert bakgrunn, noko som høgnar den naturalistiske modaliteten. Hovudfunksjonen til desse bileta synes vere å formidle aktualitet og autentisitet. Biletet i oppslag c) er eit portrett av dåverande leiar for partiet Høgre, Jan Petersen. Den framstilte personen er dekontekstualisert og inga handling kjem til uttrykk. Dette biletet har ein såkalla *konseptuell* representasjonsstruktur, som inneber at biletet framhevar det generelle og tidlause, framfor det spesielle og situasjonsmessige.

Stemmmeanalyse

Avistekstar generelt innehold gjerne utstrakt sitering og referering av *eksterne stemmer*. Gjennom stemmeanalysen kan ein kartlegge førekomensten av stemmer som blir refererte eller siterte, både frå ulike sosiale deltagarar og den autorale avisstemma – og forholdet mellom desse. På førstesida i eksemplet ovanfor ser ein tydleg korleis den autorale avisstemma dominerer i meiningskaptinga, både kvantitativt og kvalitativt. Overskrifta i hovudoppslaget *Birgitte (17) slått i hjel med stein* inneholder korkje evalueringar, reservasjonar eller tilvising til eksterne stemmer. Slik opnar den autorale avisstemma ikkje for noko slags forhandling om det presenterte innhaldet. Samstundes er den visuelle framstillinga sterkt evaluerande. Gjennom "krigstypografi", og den hierarkiske komposisjonen i hovudoppslaget, skrik den autorale avisstemma ut bodskapen sin med stor styrke. Andre sosiale deltagarar som er representerte på førstesida gjennom biletet, som Høgre-leiar Jan Petersen og dronning Sonja, blir ikkje tildelte eigne stemmer på førstesida.

Avisas andlet: Nokre hovudfunn og konklusjonar

Avhandlingas overordna bidrag er å utvide innsikta i korleis pressa som tekstkultur voks fram i Norge i løpet av 1900-talet. Det teoretiske bidraget i avhandlinga er knytt til utviklinga av ein mogleg metodologi for diakron analyse av multimodale tekstar. Fram til 1900-talet hadde den norske pressa i liten grad utvikla sitt eige overordna tekstnormsystem, og bygde i staden på normer som var etablerte innanfor *andre* tekstkulturar, som litterære, vitskaplege og politiske tekstkulturar. Studien viser korleis pressa utover på 1900-talet etablerer ein eigen tekstkultur og *diskursorden*, som inneber utvikling av eit institusjonelt og nokolunde autonomt system av normer og tenkjemåtar som styrer handlingane som blir utførte i avistekstar.

Med utgangspunkt i empiriske analysar av eit utval førstesider i avis Dagbladet frå perioden 1925-1995, samt med støtte frå relevant pressehistorisk litteratur, blir det i avhandlinga rekonstruert fire prototypiske forståingsrammer eller kjernediskursar som er framståande på Dagbladets førstesider; *nyheitsdiskursen*, *realitetsdiskursen*, *ytringsmangfalldiskursen* og *marknadsdiskursen*. Av desse er særleg realitetsdiskursen særleg sentral. Denne diskursen inneber ei forståingsramme der avis gjennom sin tekstlege praksis gradvis byrjar å stå fram som *sanningsvitne*, som ein formidlar av *dokumentariske* framstillingar av verkelegheita. Med utviklinga av ein profesjonalsert journalistisk tekstpракsis blir det skapt tekstnormer som gir avis utvida høve til å orkestrere og hierarkisere både eigne stemmer og eksterne stemmer. Realitetsdiskursen manifesterer seg også på det visuelle nivået, ved at pressefotografiet i siste del av 1900-talet får ein stadig viktigare *dokumentarisk* funksjon. Ved hjelp av avansert teknologi og profesjonalisering av pressefotografering som praksis, aukar den naturalistiske modaliteten i pressefotografiet. Ved

slutten av 1900-talet står bileta i avisene fram som langt meir kontekstualiserte og autentiske for sjåarane enn kva som var tilfelle ved inngangen til dette hundreåret.

Hovudfunna i tekstanalysane underbyggjer realitetsdiskursen. Studien viser korleis det i løpet av 1900-talet blir etablert av ei stadig tydlegare, meir autonom og posisjonert *autoralt avisstemme* på avisførstesida. Avisa utviklar gradvis nye måtar å konstruere autoritet på, og dette gir førstesida utvida overtydingskraft. I 1925 kunne ein i liten grad tale om ei autonom avisstemme i Dagbladet. Forteljarstemmene i avisene står fram som ueinsarta, og på førstesidene finn ein eksempel på både upersonlege og svært personlege forteljarstemmer. Samstundes blir det på førstesidene frå 1920-talet opna for stor grad *forhandling* om den informasjon som blei presentert i avisene, blant anna uttrykt gjennom lingvistisk modalitet. Forhandlinga fortel noko om med kva sikkerheit, autoritet eller overtyding avisene presenterer sine verkelegheitsbilete. På 1960-talet har det såkalla "*intervjusamfunnet*" manifestert seg i avisene (jf. Eide 2006), og eit større mangfold av eksterne stemmer får kome til uttrykk på førstesidene reinkvantitatativt. Samstundes byrjar den autorale avisstemma å posisjonere seg sterke i teksten enn tidlegare, blant anna ved at ho på ulike vis eksplisitt byrjar å evaluere ytringane til dei eksterne stemmene. I den siste historiske fasen som blir undersøkt; 1990-talet, er det den autorale avisstemma som dominerer på førstesida, både kvantitatativt og når det gjeld posisjonering. Medan avisstemmene på 1920- og 1960-talet kunne kome med reservasjonar i forhold til den bodskapen som blei presentert, står den moderne avisstemma fram som posisjonert, sikker og suveren. Endringane i måten avisene framstiller og posisjonerer seg sjølv på i tekstane kan koplast opp mot ei meir generell forståing av korleis journalistikken utvikla ein profesjonell og sosial identitet og autoritet gjennom denne epoken av pressehistoria (jf. Eide 2006).

Eit anna hovudfunn i avhandlinga er knytt til komposisjon og multimodalitet. Analysane viser at Dagbladets førstesider på byrjinga av 1900-talet blei komponerte ut frå eit *lineært lesemønster* som la vekt på verbalspråket. I løpet av 1900-talet får førstesida ein stadig meir multimodal komposisjon, der avisene i aukande grad utnyttar samverknaden mellom ulike semiotiske ressursar på førstesidene. Denne endringa er ikkje utelukkande formmessig, men har også meiningsberande funksjon. Medan avisstemma i 1995-sidene på det verbale nivået er tilsynelatande meir nøytral enn tidlegare, blir avisas mekanismar for å *evaluere informasjon* transformerte over til det visuelle (multimodale) nivået, i ein kompleks samverknad mellom sidekomposisjon, biletetypografi etc. Gjennom det multimodale uttrykket blir avisas fortolking og vinkling av verda konvensjonalisert og gjort immanent i den multimodale teksten, integrert i blant anna layout, typografi og biletetypografi. Avisa blir med andre ord gjennom 1900-talet ein stadig meir autonom, autoritativ og integrert aktør i det verkelegheitsbiletet som blir presentert. Den evna moderne media har til å legitimere, integrere og naturleggjere sin eigen posisjon gjennom konstruksjon av tekstar, er ei heilt sentral side ved profesionaliseringa av den moderne journalistikken, og ei kjelde til innsikt i korleis media konstituerer makt.

Medan ein i tidlegare studiar av avisene Dagbladet har vektlagt det særeigne eller unike ved denne publikasjonen, som avisas "sjel", "stil" og "tone" osv. (Dahl m.fl. 1993), blir Dagbladets førstesider i denne avhandlinga vurderte som *representative* og *typiske* for visse type normer innan pressas tekstkultur. Sidan Dagbladet blei ei populær og etter kvart stor og riksdekkjande avis, kan vi også gå ut frå at ho har vore normgjevande for utviklinga i andre norske aviser, som mindre regionsaviser og lokalaviser (Ottosen m. fl. 2002). Avisa var elles det første massemediet etter boka, og det er grunn til å tru at avisenes tekstnormer, sjangrar og diskurstypar seinare er rektekstualiserte (dvs. overførte, utvikla og endra i andre medium, for eksempel radio og fjernsyn).

Det biletet av den historiske utviklinga av tekstleg praksis i pressa som blir teikna i denne avhandlinga er på ingen måte fullstendig, og bør supplerast, nyanserast og utvidast gjennom

vidare forsking. I vidare studiar kan ein sjølvsagt gå vidare med andre typar aviser og historiske periodar. Samstundes viser funna i avhandlinga at pressas tekstkultur ikkje kan betraktast som eit *lukka tekstuunivers*. For å oppnå utvida innsikt i korleis pressas tekstkultur utviklar seg historisk, bør ein i framtida også leggje vekt på studiar av norm- og tekstsamspelet mellom tekstar som blir produserte i presse og media – og tekstar som blir produserte innan andre institusjonaliserte tekstkulturar *utanfor* pressa, som for eksempel i kommersielle, politiske, vitskaplege og byråkratiske tekstkulturar.

Litteratur

- Allern, Sigurd (2001): "Kildene og mediemakten". I: Eide, Martin (red.): *Til dagsorden! Journalistikk, makt og demokrati*. s. 273-303. Oslo: Makt- og demokratiutredningen
- Bakhtin, Mikhail M. (1986): *Speech Genres & Other Late Essays*. Austin: University of Texas press.
- Baldry, Anthony & Paul Thibault (2006): *Multimodal Transcription and Text Analysis: a multimedia toolkit and coursebook*. London: Equinox Publishing.
- Bastiansen, Henrik G. & Dahl, Hans Fredrik (2003): *Norsk mediehistorie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bastiansen, Henrik G. (2006): *Da avisene møtte TV: partipressen, politikken og fjernsynet 1960-1972*. Oslo: Dr.avhandling. Unipub nr 251, Universitetet i Oslo.
- Berge, Kjell. Lars, Coppock, Patric & Maagerø, Eva (red.) (1998): *Å skape mening med språk*. En samling artikler av M.A.K. Halliday, R. Hasan, J.R. Martin. Oslo: Landslaget for norskundervisning, Cappelen Akademisk.
- Berge, Kjell Lars (2002): "Teksthistorie". I: Berge, Kjell Lars (red.): *Teksthistorie – tekstvitenskaplige bidrag*. s. 5-20. Oslo: Norsk sakprosa, nr. 6, ILN, Universitetet i Oslo.
- Berge, Kjell Lars (2005): "Tekstkulturer og tekstkvaliteter". I: Berge, Evensen, Hertzberg og Vagle (red.): *Ungdommers skrivekompetanse*. s. 11-190. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bell, Allan & Garrett, Peter (eds.) (1998): *Approaches to media discourse*. Oxford: Blackwell.
- Blommaert, Jan (2005): Discourse: a critical introduction. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coupland, Nikolas & Jaworski, Adam (1999): "Introduction: Perspectives on discourse analysis". I: Coupland, Nikolas & Jaworski, Adam (eds.): *The Discourse Reader*, s- 1-43. London: Routledge.
- Dahl, Hans Fredrik (1993): "Da Dagbladet ble Dagbladet". I: Dahl, Hans Fredrik m.fl (red.): *Utskjelt og utsolgt. Dagbladet gjennom 125 år*. Oslo: Aschehoug.
- Dijk, Teun Adrianus van (eds.) (1997a): *Discourse as Structure and Process*. Volume 1. London: Sage Publications.
- Dijk, Teun Adrianus van (eds.) (1997b): *Discourse as Social Interaction*. Volume 2, London: Sage Publications.
- Eide, Martin (2001): "Journalistisk makt. Et oppslag". I: Eide, Martin (red.): *Til dagsorden! Journalistikk, makt og demokrati*, s. 13-56. Makt- og demokratiutredningen 1998-2003. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Eide, Martin (2006): "Power on the Threshold of the Interview Society. Journalism, Politics, Popularization". I: Ekström Mats, Kroon Åsa & Nylund Mats (eds.): *News from the Interview Society*, s. 79-92. Göteborg: Nordicom, Göteborg University.
- Fairclough, Norman (1995): *Media Discourse*. London: Edvard Arnold.
- Fairclough, Norman (1992): *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, Norman & Wodak, Ruth (1997): "Critical Discourse Analysis". I Dijk, Teun A van: *Discourse as social interaction*. London: SAGE Publications.
- Foucault, Michel (1989[1969]): *Archaeology of Knowledge*. London: Routledge.
- Foucault, Michel (1993 [1971]): *Diskursens ordning. Installationsföreläsning vid Collège de France. den 2. december 1970* (Omsett av Mats Rosengren). Stockholm: Brutus Östlings bokförlag
- Fowler, Roger et al. (1979): *Language and control*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Frandsen, Finn (1991): "Avisens paratekst – et nyt område i medieforskningen". I: *Mediekultur*. Nr 16, s. 79-97. Aalborg: Sammenslutningen af Medieforskere i Danmark.
- Gee, James Paul (2003): "Discourse analysis: What makes it critical?" I: Roger, Rebecca (ed.): *An Introduction to critical discourse analysis in education*, s.19-50. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

- Genette, Gérard (1997): *Paratexts: Thresholds of interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Halliday, M. A. K. (1985): *An introduction to functional grammar*. London: Edward Arnold.
- Halliday, M. A. K (1989): "Part A". I: Halliday, M.A.K. & Hasan, Ruqaiya (eds.): *Language, Context and Text: aspects of language in a social-semiotic perspective*, s.1-49. Oxford: Oxford University Press.
- Holsánová, Jana, Rahm, Henrik & Holmquist, Kenneth (2006): "Entry points and reading paths on newspaper spreads: Comparing a semiotic analysis with eye-tracking measurements". I: *Visual communication*. Vol. 5, s. 65-93. London: Sage Publications
<http://vcj.sagepub.com/cgi/reprint/5/1/65> [lesedato 26.11.09]
- Høyler, Svennik (1995): *Pressen mellom teknologi og samfunn. Norske og internasjonale perspektiver på pressehistorien fra Gutenberg til vår tid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kress, Gunther & Leeuwen, Theo van (1996): *Reading Images. The grammar of Visual Design*. London: Routledge.
- Ledin, Per (1997): "Med det nyttiga skola wi söks att förena det angenäma" – text, bild och språklig stil i veckopressens föregångare. Svensk sakprosa, nr. 14. Lund: Universitetet i Lund.
- Ledin, Per (2000): *Veckopressens historia del II*. Svensk sakprosa, nr. 29. Lund: Universitetet i Lund.
- Leeuwen, Theo van (2005): *Introducing social semiotics*. London: Routledge.
- Lindblad, Inga-Britt (1989): "Nyhetstext I radio och TV". I: *Språket i massmedierna*, s.47-59. Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet.
- Martin, Jim & Rose, David (2004[2003]): *Working with discourse: meaning beyond the clause*. London: Continuum.
- Meyer, Michael & Wodak, Ruth (eds.) (2001): *Methods of critical discourse analysis*. London: SAGE Publications.
- Ottosen, Rune, Røssland, Lars Arve & Østbye, Helge (2002): *Norsk pressehistorie*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Raddum, Tonje og Aslaug Veum (2006): "Avisens mange stemmer". I: *Norsk Medietidsskrift* 12(2) 2006, s. 135-158. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rivedal, Audun (1981): *Ordförstång og informasjonsklöfter – ei sosiologisk analyse av vanskelege ord i nyhendeformidling*. Bergen: Hovudoppgåve i sosiologi, Universitet i Bergen.
- Roksvold, Thore (1986): *Godt og dårlig avisspråk*. Oslo: Norsk journalistshøgskole.
- Semino, Elena, Short, Mick og Wynne, Martin (1999): "Reading Reports: Discourse Presentation in a Corpus of Narratives, with Special Reference in News Reports". I: Diller, Hans-Yürgen, Otto, Erwin & Stratmann, Gerd: *English Via Various Media*, vol. 62, p. 39-65. Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter.
- Short, Michael (1988): "Speech presentation, the novel and the press". I: Peer, Willie van (ed.): *The taming of the text. Explorations in language, literature and culture*. London: Routledge.
- Sullet-Nylander, Francoise (2001): "Reported speech in French media discourse". I: Vagle, Wenche & Wikberg, Kay (eds.): *New directions in Nordic text linguistics and discourse analysis: methodological issues*. Oslo: Novus Forlag.
- Svensson, Jan (red.) (1994a): *Journalistik i förvandling. Om språk och texter i Expressen*. Lund: Småskrifter fra Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet.
- Vagle, Wenche (2002): "The Diachronicity of text Norms. A Theory of Genre Formation and Change – illustrated with examples from the text history of Norwegian radio". I: Berge, Kjell Lars (red.): *Teksthistorie. Tekstvitenskaplige bidrag*, s. 141 – 209, Norsk Sakprosa, nr. 6, Oslo: ILN, Universitetet i Oslo.
- Verschueren, Jef (2003 [1999]): *Understanding Pragmatics*. London: Arnold.
- Veum, Aslaug (2008): *Avisas andlet. Førstesia som tekst og diskurs. Dagbladet 1925-1995*. Avhandling for p.hd.-graden. Acta humaniora: Det humanistiske fakultet. Universitetet i Oslo.
- Vinje, Finn Erik & Østbye, Helge (red.) (1981): *Vanskellige ord i nyhetene (VON) En ordkunnskapsundersøkelse*. Oslo: Kontaktutvalget mellom NRK og samfunnfsforskningen.
- Waugh, Linda (1995): "Reported speech in journalistic discourse. The relation of function and text". I: *Text* 15, 1, 1995, s. 129 – 173. Berlin: Mouton de Gryter.

- Widdowson, H. G. (1995): "Discourse analysis: a critical view". I: Short, Mick (ed.): *Language and Literature*. Vol 4, nr 3, s.157 – 172. London: Sage.
- Wodak, Ruth (2006a): "Dilemmas of discourse (analysis)". I: *Language in Society* 35 (2006), s. 595 – 611. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wodak, Ruth (2006b): "Critical Linguistics and Critical Discourse Analysis". I: Östman, Jan Ola & Verschueren, Jef in collaboration with Eline Versluys: *Handbook of Pragmatics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publ. Co.